

VIKTOR IGO

JADNICI

II

Preveo
Nikola Banašević

Laguna

Naslov originala

Victor Hugo

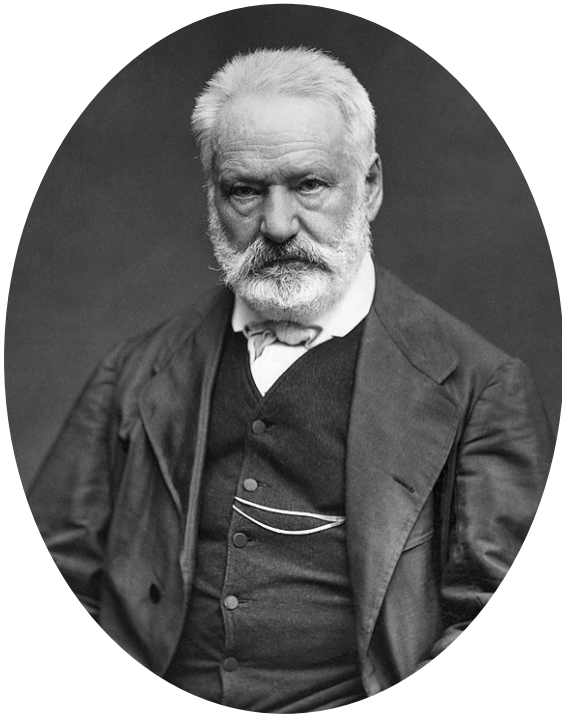
LES MISÉRABLES

Translation copyright © 2024 za srpsko izdanje, LAGUNA

KLASICI
SVETSKE
KNJIŽEVNOSTI

Knjiga br. 60

SADRŽAJ

Knjiga peta – DOBRA STRANA NESREĆE

I Marijus ubog.	17
II Marijus siromah.	19
III Marijus postaje veći.	22
IV G. Mabef.	26
V Sirotinja, dobra susedka bede.	30
VI Zamenik	32

Knjiga šesta – SPOJ DVEJU ZVEZDA

I Nadimak, način obrazovanja porodičnih prezimena .	37
II <i>Lux facta est</i>	40
III Dejstvo proleća	42
IV Početak jedne teške bolesti.	43
V Gromovi iz vedra neba za gospođu Bugon	45
VI Pao u zarobljeništvo.	47
VII Doživljaji slova <i>u</i> ostavljenog nagađanju	49

VIII I invalidi mogu biti srećni	51
IX Pomračenje	52

Knjiga sedma – GAZDA MINET

I Mine i rudari.	55
II Na dnu	57
III Babe, Gelmer, Klaksu i Monparnas	59
IV Sastav družine	61

Knjiga osma – RĐAVI SIROMAH

I Tražeći devojku u šeširu, Marijus sretne čoveka u kačketu	64
II Nađeni predmet	66
III <i>Quadrifrons</i>	67
IV Jedna ruža u bedi	72
V Tajni otvor providenja	78
VI Divlji čovek na ležištu.	81
VII Strategija i taktika	84
VIII Zrak u čumezu.	88
IX Žondret gotovo plače	90
X Taksa kola za iznajmljivanje: dva franka na sat	94
XI Beda nudi svoje usluge bolu	97
XII Kako je upotrebljen petofranak g. Leblana	100
XIII <i>Solus cum solo, in loco remoto,</i> <i>non cogitabuntur orare pater noster</i>	104
XIV Gde jedan policajac daje dva pištolja jednom advokatu	107
XV Žondret se snabdeva	110
XVI Gde nailazite ponovo na pesmu koja se pevala na englesku ariju modernu 1832.	112
XVII Kako je upotrebljen Marijusov petofranak	116

XVIII	Dve Marijusove stolice jedna prema drugoj	120
XIX	Kad se čovek brine o mračnom dnu.	121
XX	Klopka	125
XXI	Uvek treba prvo žrtvu za vrat	148
XXII	Mali koji je vikao u drugoj knjizi	152

Četvrti deo – IDILA U ULICI PLIME I EPOPEJA U ULICI SEN DENI

Knjiga prva – NEKOLIKO STRANICA ISTORIJE

I	Dobro skrojeno	157
II	Rđavo sašiveno	162
III	Luj Filip.	165
IV	Pukotine u temeljima	172
V	Činjenice iz kojih istorija izvire, a koje istorija ne poznaje	179
VI	Anžolra i njegovi poručnici	190

Knjiga druga – EPONINA

I	Ševino polje	195
II	Začetak zločina u tamnici	200
III	Čiča Mabefovo priviđenje	204
IV	Marijusovo priviđenje	208

Knjiga treća – KUĆA U ULICI PLIME

I	Kuća s naročitim ključem	213
II	Žan Valžan vojnik Narodne garde.	217
III	<i>Foliis ac frondibus</i>	219
IV	Promena ograde.	222

V	Ruža opaža da može ubosti.	227
VI	Bitka počinje.	231
VII	Na tugu, tuga i po	234
VIII	Lanac	239

Knjiga četvrta – POMOĆ ODOZDO
MOŽE BITI POMOĆ ODOZGO

I	Rana spolja, isceljenje unutra	248
II	Strina Plutarh bez ikakve zabune objašnjava jednu pojavu	250

Knjiga peta – ČIJI KRAJ NE LIČI NA POČETAK

I	Pored osame – kasarna	258
II	Kozetin strah.	260
III	S primedbama Tuseninim	262
IV	Jedno srce pod kamenom.	265
V	Kozeta posle pisma	269
VI	Stari su stvoreni da iziđu baš kad treba	271

Knjiga šesta – MALI GAVROŠ

I	Zlobni nestašluk vetra	274
II	Gde se mali Gavroš koristi Napoleonom Velikim	277
III	Peripetije bekstva	298

Knjiga sedma – TAJNI JEZIK ARGO

I	Poreklo	311
II	Koreni	317
III	Argo koji plače i argo koji se smeje	325
IV	Dve dužnosti: bdeti i nadati se	329

Knjiga osma – USHIĆENJE I OČAJANJE

I	Potpuna svetlost	334
II	Zanos potpune sreće	339
III	Početak senke	341
IV	Džukac tandrče na engleskom, a laje na argou.	344
V	Noćne utvare.	351
VI	Marijus postaje tako trezven da daje svoju adresu Kozeti .	352
VII	Susret starog i mladog srca.	357

Knjiga deveta – KUD SU KRENULI

I	Žan Valžan.	369
II	Marijus	370
III	G. Mabef	373

Knjiga deseta – 5. JUN 1832.

I	Površina pitanja	377
II	Osnovna pitanja.	380
III	Jedan pogreb: prilika za novo rađanje.	385
IV	Nekadašnje vrenje.	390
V	Osobenost Pariza	395

Knjiga jedanaesta – ATOM SE BRATIMI S VIHOROM

I	Nekoliko objašnjenja o poreklu Gavroševe poezije – uticaj jednog akademika na tu poeziju	398
II	Gavroš stupa	400
III	Opravdani gnev jednog brice	403
IV	Dete se čudi starcu	405
V	Starac	407
VI	Pridošlice.	409

Knjiga dvanaesta – *KORINT*

I	Istorija <i>Korinta</i> od njegovog postanka	411
II	Prethodno veselje	416
III	Noć počinje da se hvata nad Granterom	425
IV	Pokušaj da se uteši gospođa Išlu	428
V	Pripreme	432
VI	U očekivanju	433
VII	Pridošlica iz Ulice Bijet	436
VIII	Nekoliko znakova pitanja povodom nekog Le Kabika kome, možda, nije bilo ime Le Kabik . . .	439

Knjiga trinaesta – *MARIJUS ULAZI U TAMU*

I	Iz ulice plime u gradski kraj Sen Deni	444
II	Pariz iz sovuljagina leta	446
III	Na krajnjoj ivici	449

Knjiga četrnaesta – *VELIČINA OČAJANJA*

I	Zastava – prvi čin	454
II	Zastava – drugi čin	457
III	Gavroš bi bolje uradio da je primio Anžolrin karabin .	460
IV	Bure baruta	461
V	Kraj stihovima Žana Pruvera	463
VI	Agonija smrti posle agonije života	465
VII	Gavroš, izvrstan poznavalac daljina	469

Knjiga petnaesta – *ULICA OM ARME*

I	Podmetač koji podmeće	474
II	Deran, neprijatelj svetlosti	482
III	Dok Kozeta i Tusena spavaju	485
IV	Preterana revnost Gavroševa	487

Peti deo – ŽAN VALŽAN

Knjiga prva – RAT IZMEĐU ČETIRI ZIDA

I	Haribda predgrađa Sent Antoan i Scila predgrađa Tampl	495
II	Kad su na dnu provalije, ljudi moraju da razgovaraju .	502
III	Vedro i tmurno	505
IV	Pet manje, jedan više	507
V	Kakav se vidik otvara s vrha barikade	513
VI	Marijus zanesen, Žaver priseban.	516
VII	Položaj sve teži.	518
VIII	Tobdžije se ne šale.	522
IX	Oko zverokradice i metak koji ne promašuje, što je doprinelo osudi 1796.	524
X	Zora.	526
XI	Puška koja ništa ne promaši, a nikoga ne ubije . . .	529
XII	Nered pristalica reda	530
XIII	Prolazna svetlost.	533
XIV	Gde će se čuti ime Anžolrine drage	535
XV	Gavroš izlazi iz barikade	537
XVI	Kako brat postane otac	540
XVII	<i>Mortuus pater filium moriturum expectat</i>	548
XVIII	Kraguj postaje plen	549
XIX	Žan Valžan se sveti	553
XX	Mrtvi imaju pravo a živi nisu krivi	556
XXI	Heroji.	564
XXII	Stopu po stopu.	568
XXIII	Orest gladan a Pilad pijan	571
XXIV	Zarobljenik.	574

Knjiga druga – LEVIJATANOVO CREVO

I Zemlju ispostilo more.	577
II Stara istorija kanalizacije	581
III Brinso.	584
IV Nepoznate pojedinosti	586
V Sadašnji napredak.	589
VI Budući napredak	591

Knjiga treća – BLATO, ALI DUŠA

I Kloaka i njena iznenađenja.	595
II Objašnjenje	600
III Vijani čovek	602
IV I on nosi svoj krst	606
V I pesak kao i žena može biti toliko fin da vas prevari .	609
VI Ulegnuće	613
VII Ponekad se nasučete baš kad mislite da ste doplovili .	615
VIII Odsečeni skut	617
IX Marijus izgleda mrtav nekome ko se u to razume . .	621
X Povratak deteta koje rasipa svoj život.	625
XI Tajanstveni potres.	627
XII Deda	629

Knjiga četvrta – ŽAVER GUBI RAVNOTEŽU

I Žaver gubi ravnotežu	634
----------------------------------	-----

Knjiga peta – UNUK I DEDA

I Gde se vidi drvo zalečeno cinkom.	646
II Po izlasku iz građanskog rata, Marijus se sprema za domaći rat.	649
III Marijus napada	654

IV	Gospođica Žilnorman više ne misli da je ružno što je g. Fošlevan ušao s nečim pod miškom	656
V	Bolje je ostaviti novac u nekoj šumi nego ga poveriti nekom beležniku	661
VI	Dva starca čine sve, svaki na svoj način, da Kozeta bude srećna	663
VII	Jedan san se umešao u sreću	670
VIII	Dva čoveka ne mogu da se nađu.	672

Knjiga šesta – PROBDEVENA NOĆ

I	16. februar 1833..	676
II	Žan Valžan još uvek nosi ruku u povezu	684
III	Nerazdvojni	693
IV	<i>Immortale jecur</i>	695

Knjiga sedma – POSLEDNJA KAP ŽUČI

I	Sedmi krug i osmo nebo	700
II	Ima tajne u otkrovenju	716

Knjiga osma – SUTONSKO KOPNJENJE

I	Soba u prizemlju.	724
II	Dalje uzmicanje	728
III	Sećaju se bašte u Ulici Plime	731
IV	Žudi i vene	735

Knjiga deveta – NAJCRNJI MRAK, NAJRUMENIJA ZORA

I	Sažalite se na nesrećne, ali oprostite srećnima	737
II	Poslednje treptanje lampe bez ulja	739
III	Pero je teško onome koji je dizao Fošlevanova kola.	741
IV	Boca mastila koja ne crni, nego beli.	743

V Noć posle koje se rađa dan	761
VI Trava skriva a kiša spira	770
<i>Rečnik manje poznatih reči i izraza</i>	<i>771</i>
<i>O autoru.</i>	<i>787</i>

Knjiga peta

DOBRA STRANA NESREĆE

I

MARIJUS UBOG

Život postade tegoban za Marijusa. Pojesti odelo i sat nije bilo ništa. On okusi od one neizrecive stvari koja se zove živeti *bez igde ičega*. Užasna stvar, koja podrazumeva dane bez hleba, noći bez sna, večeri bez sveće, ognjište bez vatre, nedelje bez posla, budućnost bez nade, probušen rukav na laktu, stari šešir koji izaziva smeh devojaka, vrata koja uveče nađete zatvorena jer ne plaćate kiriju, drskost vratara i prčvara, podsmevanje suseda, poniženja, u sebe potisnuto dostojanstvo, primanje ma kakvog posla, odvratnost, gorčinu, potištenost. Marijus nauči da sve to guta i da su često to jedine stvari koje ima za gutanje. U tome trenutku života, kad čoveku treba ponosa jer mu treba ljubavi, on je osetio da mu se svet ruga zato što je slabo odeven i da je smešan zato što je siromah. U godinama kad vam mladost nadima srce carskom gordošću, on je više no jednom obarao oči na svoje iscepane čizme i upoznao nepravični stid i bedu od koje se bolno crveni. Divna i strašna proba iz koje slabi izlaze sramni, a jaki izađu uzvišeni. Iskušenje u koje sudbina baca čoveka kad god hoće da ima nitkova ili poluboga.

Mnogo se velikih podviga izvrši u malim borbama. Ima upornih i neznanih hrabrosti koje se brane čvrsto u mraku od najezde nužde i srama. Plemenite i tajanstvene pobeđe koje ne vidi ničiji

pogled, koje nikakva slava ne nagrađuje, koje nikakve trube ne pozdravljaju. Život, nesreća, usamljenost, napuštenost, siromaštvo bojna su polja koja imaju svoje junake; neznani junaci su ponekad veći no slavni.

Čvrste i retke prirode tako su se izgradile; beda, skoro uvek maćeha, ponekad je majka; oskudica rađa snagu duše i duha; nevoljom se zadoji ponos; nesreća je dobro mleko za velikodušnost.

Bio je jedan trenutak u Marijusovom životu kad je sam čistio stepenice ispred vrata, kad je kupovao za jedan su briskog sira kod piljara, kad je čekao da padne mrak da ode do pekara i tu kupi hleb koji bi krišom odneo u svoju sobicu pod krovom kao da ga je ukrao. Ponekad se mogao videti kako se uvlači u mesarnicu na uglu, između podrugljivih kuvarica koje su ga gurale, jedan nesrećan mladić s knjigama pod miškom, koji je izgledao stidljiv i divalj, koji je, ulazeći, skidao šešir sa čela sa koga su izbijale graške znoja, duboko pozdravljao začuđenu mesarku, pozdravljao zatim kasapskog momka, tražio jedan ovčji kotlet, plaćao ga šest ili sedam sua, uvijao u hartiju, stavljao pod mišku između dve knjige i odlazio. To je bio Marijus. Od toga kotleta, koji je sam pržio, živeo bi tri dana.

Prvog dana bi pojeo meso, drugog dana mast, a trećeg dana bi glodao kost U više mahova tetka Žilnorman činila je pokušaje i slala mu onih šezdeset pistola. Marijus ih je stalno vraćao govoreći da mu ništa ne treba.

Još je bio u žalosti za ocem kad se izvršila u njemu revolucija koju smo ispričali. Otada nije više ostavljao crno odelo. Međutim, odelo njega ostavi. Jednoga dana nije više imao kaputa. Pantalone su nekako služile. Šta da radi? Kurferak, kome je bio učinio nekoliko usluga, dade mu jedan stari kaput. Za trideset sua, Marijusu ga prevrnu neki vratar i on tako dobi nov kaput. Ali je ovaj kaput bio zelen. Tada je Marijus izlazio samo posle sumraka. Tako je njegov kaput postao crn. Želeći da uvek bude u crnini, on je oblačio noć.

Uza sve to, on uspe da postane advokat. Smatralo se da stanuje u Kurferakovoj sobi, koja je opet bila pristojna i u kojoj je izvestan broj pravnih knjiga, pojačanih i dopunjenih sveskama rasparenih

romana, obrazovao biblioteku koju zahtevaju propisi. Javio je da mu se pisma šalju kod Kurferaka.

Kad Marijus posta advokat, on o tome izvesti svoga dedu jednim pismom hladnim, ali punim poniznosti i poštovanja. G. Žilnorman drhteći uze pismo, pročita ga, pocepa načetvoro i baci u korpu. Dva ili tri dana posle toga gospođica Žilnorman čula je svoga oca, koji je bio sam u sobi, kako glasno govori. To mu se uvek dešavalo kad je bio vrlo uzrujan. Ona prislušnu; starac je govorio:

– Da nisi budala, znao bi da se ne može u isti mah biti baron i advokat.

II

MARIJUS SIROMAH

S bedom je kao i sa svačim drugim. Ona s vremenom postane podnošljiva. Ona dobije najzad svoj oblik i svoj sklop. Čovek životari, to jest razvija se na izvestan mršav način, ali dovoljan za život. Evo kako je bilo udešeno Pommersijevo življenje.

Bio se izvukao iz najtešnjeg škripca: tesnac se pomalo širio pred njim. Radom, hrabrošću, istrajnošću i voljom, on je uspeo da od svog rada izvlači oko sedam stotina franaka godišnje. Naučio je nemački i engleski. Zahvaljujući Kurferaku, koji ga je doveo u vezu sa svojim prijateljem knjižarom, Marijus je vršio u knjižarnici skromnu ulogu *korisnog* radnika. Sastavljao je knjižarske oglase, prevodio novine, pravio pribeleške na raznim izdanjima, kompilirao biografije itd. Čista zarada, prosečno godišnje sedam stotina franaka. Živeo je od toga. Ne baš rđavo. Kako? Sad ćemo reći.

Marijus je stanovao u kućerini Gorbo, plaćajući godišnje trideset franaka, u jednom ćumezu bez kamina, koji je nazvan kabinet i gde je, od nameštaja, bilo ono što je najpotrebnije. Nameštaj je bio njegov. Davao je tri franka mesečno staroj glavnoj stanarki da mu čisti stan i da mu donosi svako jutro malo tople vode, jedno sveže jaje i hleba za jedan su. Taj hleb i to jaje bili su ručak. On ga

je stajao od dva do četiri sua, prema tome da li su jaja bila skupa ili jeftina. U šest sati uveče spuštao se u Ulicu Sen Žak da večera kod *Rusoa*, preko puta Basea, prodavca slika na uglu Ulice Matiren. Nije poručivao supu. Uzimao je jedno jelo s mesom za šest sua, mali tanjir povrća za tri sua i sira, voća ili kolača za tri sua. Za tri sua hleba koliko je hteo. Umesto vina, pio je vodu. Plaćajući na kasi, gde je veličanstveno zasedavala gospođa Ruso, u to vreme uvek debela i još sveža, davao je jedan su kelneru, a gospođa Ruso mu je davala osmeh. Zatim je odlazio. Za šesnaest sua dobijao je osmeh i večeru.

Ta gostionica *Ruso*, gde se praznilo tako malo boca vina i toliko bokala vode, bila je blagovaonica još više nego gostionica. Danas više ne postoji. Gazda je imao lep nadimak; zvali su ga *Ruso vodeni*.

I tako, ručak četiri sua, večera šesnaest sua; hrana ga je stajala dvadeset sua dnevno – što je iznosilo tri stotine šezdeset pet franaka godišnje. Dodajte trideset franaka stanarine i trideset šest franaka staroj, i još neke sitne troškove; za četiri stotine pedeset franaka Marijus je imao hranu, stan i poslugu. Odelo ga je stajalo sto franaka, svi izdaci nisu prelazili šest stotina pedeset franaka. Bio je bogat. Pozajmljivao je, kad zatreba, desetak franaka nekom prijatelju; Kurferak je mogao uzeti jednom od njega na zajam šezdeset franaka. Što se tiče grejanja, kako nije imao kamina, Marijus ga je „uprostio“.

Marijus je imao uvek dva odela, jedno staro, „za svaki dan“, i drugo potpuno novo, za izvanredne prilike. Oba su bila crna. Imao je samo tri košulje, jednu na sebi, drugu u ormanu, treću kod pralje. Obnavljao ih je kad bi se pohabale. Obično su bile pocepane, zbog čega je morao zakopčavati kaput do grla.

Trebalo je više godina da Marijus dospe do ovog blagostanja. Mučne godine; kroz jedne se teško provukao, kroz druge se teško probio. Marijus nije nijednog dana posustao. Sve je podneo u pogledu oskudice; sve je radio, samo nije pravio dugove. Samo sebi je odavao priznanje da nikada nikome nije dugovao ni pare. Za njega je dug bio početak robovanja. Govorio je čak da je poverilac gori nego gospodar jer gospodar raspolaže samo vašom

ličnošću, a poverilac vašim dostojanstvom i može vas ošamariti. Pristajao je da ne jede samo da se ne zaduži. Mnogo je dana gladovao. Osećajući da se sve krajnosti dodiruju i, ako se ne pazi, da siromašenje može da dovede do niskosti duše, on je ljubomorno bdeo nad svojim ponosom. Neka reč učtivosti ili neki postupak koji bi mu, u svakoj drugoj prilici, izgledali kao neki dužan obzir, sad su mu se činili kao poniženje i on bi se isprasio. Nije se usuđivao da ništa nepromišljeno uradi, ne želeći da bude primoran na uzmicanje. Na licu je imao neku vrstu strogog crvenila. Bio je stidljiv do gorčine.

U svim svojim iskušenjima on se osećao ohrabren, pa ponekad i ponesen nekom tajnom snagom koju je imao u sebi. Duša pomaže telu i u nekim trenucima ga podiže. To je jedina ptica koja može da održava svoj kavez.

Pored očevog imena, jedno drugo ime bilo je urezano u srcu Marijusovom, Tenardijeovo ime. Marijus je, po svojoj oduševljenoj i ozbiljnoj prirodi, obavijao nekom vrstom oreola čoveka kome je, kako je on mislio, dugovao za život svoga oca, toga neustrašivog narednika koji je spasao pukovnika ispod kiše đuladi i kuršuma na Vaterlou. On nije nikad odvajao uspomenu na toga čoveka od uspomene na svoga oca i udruživao ih je u svom poštovanju. To je bila neka vrsta dvostrukog obožavanja, veliki oltar za pukovnika, mali za Tenardijea. Razneženost njegove zahvalnosti pojačavala se pomišlju na nevolju u koju je znao da je Tenardije zapao i utonuo. Marijus je saznao u Monfermeju za propast i bankrotstvo nesrećnog krčmara. Otada je činio nečuvene napore da mu uđe u trag i da ga pronađe u tom mračnom ponoru bede u kome je Tenardije iščezao. Marijus je pretražio ceo kraj; išao je u Šel, u Bandi, u Gurne, u Nožan, u Lanji. On se predao tome poslu čitave tri godine, trošeći na ta traganja i ono malo novca što bi uštedeo. Niko ga nije mogao obavestiti o Tenardijeu; mislilo se da je prešao u neku stranu zemlju. Njegovi poverioci su ga takođe tražili, s manje ljubavi nego Marijus, ali s isto toliko revnosti, i nisu ga mogli otkriti. Marijus je bacio krivicu na sebe i skoro se ljutio što ne uspeva u svojim traganjima. To je bio jedini dug koji mu je

ostavio pukovnik i Marijus je smatrao kao pitanje časti da ga plati. „Kako“, mislio je, „kad je moj otac ležao u samrtnom ropcu na bojnem polju, on, Tenardije, mogao ga je naći kroz dim i olovo i izneti ga na svojim leđima, a ništa mu, međutim, nije dugovao, a ja, koji toliko dugujem Tenardijeu, nesposoban sam da ga pronađem u tom mraku gde izdiše i da ga sad iznesem iz smrti u život! Oh! Naći ću ga!“ Doista, da nađe Tenardijea, Marijus bi dao ruku iz ramena, a da ga izvuče iz bede, svu svoju krv. Videti Tenardijea, učiniti neku uslugu Tenardijeu, reći mu: „Vi me ne poznajete, ali gle, ja vas poznajem! Ja sam tu! Raspoložite mnome!“ – to je bio najslađi i najveličanstveniji san Marijusov.

III

MARIJUS POSTAJE VEĆI

U to vreme Marijusu je bilo dvadeset godina. Prošle su tri godine otkad je ostavio dedu. Ostali su u istim odnosima i jedan i drugi, ne pokušavajući da se približe i ne tražeći da se vide. Uostalom, zašto da se vide? Da bi se sukobili? Ko bi izišao jači od njih dvojice? Marijus je bio vaza od tuča, ali je čiča Žilnorman bio lonac od gvožđa.

Da i ovo rećemo. Marijus se prevario u mišljenju o srcu svoga dede. Bio je uobrazio da ga g. Žilnorman nije nikad voleo i da je taj nagli, okrutni i nasmejani čiča, koji psuje, viče, besni i podiže štap, imao za njega u najboljem slučaju onu u isto vreme laku i strogu Žerontovu naklonost iz komedija. Marijus se varao. Ima očeva koji ne vole svoju decu; nema dede koji ne obožava svoga unuka. U stvari, rekli smo, on je ludovao za Marijusom. On ga je obožavao na svoj način, uz pratnju grdnji pa i šamara, ali kad je nestalo ovog deteta, on oseti mračnu prazninu u srcu. Tražio je da mu se o njemu više ne govori, žaleći u sebi što ga tako dobro slušaju. U prvo vreme nadao se da će se taj bonapartista, taj jakobinac, taj terorista, taj septembrista vratiti. Ali prodoše nedelje, prodoše meseci, prodoše godine; na veliko oćajanje g. Žilnormana,

krvopija se ne pojavi. „Ja ipak nisam mogao ništa drugo da uradim nego da ga oteram“, govorio je sam sebi deda, i pitao se: „ako bih imao da to ponovo uradim, da li bih uradio?“ Njegova je gordost odmah odgovarala: *da*, ali je njegova stara glava kojom je čuteći tužno vrte odgovarala: *ne*. Imao je časova utučenosti. Marijus mu je nedostajao. Starcima su potrebni ljubav i sunce. I to je toplota. Ma kakva da je bila njegova jaka priroda, Marijusovo odsustvo nešto je izmenilo u njemu. Ni za šta na svetu ne bi učinio nijedan korak da bi se približio ovom „malom nevaljalcu“, ali je patio. Nikada nije pitao za njega, ali je uvek mislio na njega. Živeo je sve povučeniije, u Mereu. Bio je, kao i nekad, veseo i žestok, ali je njegova veselost imala neku grčevitu ukrućenost kao da je u njoj bilo bola i gneva, a njegovi napadi žestine završavali su se uvek nekom vrstom blage i mračne potištenosti. Govorio bi ponekad: „Oh! Kad bi se vratio, kako bih ga ošamario!“

Što se tetke tiče, ona je isuviše malo mislila da bi mogla mnogo voleti; Marijus je za nju sad postao kao neka crna neodređena silueta; ona se već o njemu mnogo manje brinula nego o mački ili papagaju koje je verovatno imala.

Tajna patnja čiča Žilnormana povećavala se time što ju je svu zatvarao u sebe i nije dao da se ma šta od nje nasluti. Njegova je tuga bila kao i one nedavno izmišljene peći koje sagorevaju svoj dim. Ponekad se dešavalo da dobronamerni ljudi nespretno zapitaju: „Šta radi?“, ili: „Šta je s vašim gospodinom unukom?“ Stari je buržuj odgovarao sa uzdahom, ako je bio suviše tužan, ili udarajući prstom po rukavu kao da stresa prašinu ako je hteo da izgleda veseo: „Gospodin baron Ponmersi advokatiše u nekom budžaku.“

Dok je starac žalio, Marijus je samom sebi odobravao. Kao i svakom dobrom srcu, nesreća mu je uklonila gorčinu. Na g. Žilnormana mislio je s blagošću, ali je ostao pri tome da ništa ne primi od čoveka koji je *bio rđav prema njegovom ocu*. To je bio sada ublaženi izraz njegovog prvog gneva. Osim toga, on je bio srećan što je patio i što pati. Sve to za svog oca. Teškoće njegova života zadovoljavale su ga i godile mu. Govorio je samom sebi s nekom vrstom radosti *da je to najmanja stvar*, da je to ispaštanje;

da bi, da nije bilo toga, on bio kažnjen na drugi način i docnije za svoju bezbožnu ravnodušnost prema ocu, i to prema takvom ocu; da ne bi bilo pravo da njegov otac iskusi svu patnju, a on ništa; šta su, uostalom, bile njegova muka i njegova oskudica prema pukovnikovom herojskom životu? Da je, najzad, jedini način da se približi svome ocu i da na njega liči taj da bude hrabar pred nevoljom kao što je on bio hrabar pred neprijateljem; i da je, bez sumnje, to hteo reći pukovnik onim rečima: *Biće ga dostojan*. Reči koje je Marijus uvek nosio ne na grudima, jer je pukovnikova hartija nestala, nego u svom srcu.

A zatim, kad ga je deda oterao, on je bio još dete, sada je postao čovek. On je to osećao. Beda je, da to ponovimo, bila za njega dobra. Siromaštvo u mladosti, kada uspe, divno je po tome što okrene svu volju prema naporu i svu dušu prema težnji za nečim višim. Siromaštvo odmah razgoliti materijalni život i učini ga odvratnim; otuda neizrecivi poleti prema idealnom životu. Bogatom mladiću su na raspolaganju stotine sjajnih i prostačkih razonoda, konjske trke, lov, psi, duvan, kocka, dobri obedi i ostalo; zanimanja niskih strana duše na račun visokih i utančanih. Siromašan mladić se muči da zaradi hleb; on jede; kad je jeo, ostaje mu samo sanjarenje. Ide na besplatne predstave koje Bog daje; gleda nebo, prostor, zvezde, cveće, decu, čovečanstvo u kome pati, tvorevinu u kojoj zrači. On toliko gleda čovečanstvo da vidi dušu; on toliko gleda tvorevinu da vidi Boga. Sanjari i oseća se velikim; sanjari još i oseća se nežnim. Sebičnost čoveka koji pati prelazi u njemu u samilost čoveka koji razmišlja. Jedno divno osećanje izbija u njemu, zaborav samoga sebe i sažaljenje za sve. Pomišljajući na bezbrojna uživanja koja priroda pruža, daje i rasipa otvorenim dušama, a uskraćuje zatvorenim dušama, on na kraju žali, on, milioner inteligencije, novčane milionere. Sva mržnja izlazi iz njegovog srca ukoliko sva svetlost ulazi u njegov duh. Da li je on, uostalom, nesrećan? Ne. Beda jednog mladića nije nikad bedna. Koji mu drago mladi momak, koliko god da je siromah, sa svojim zdravljem, snagom, brzim korakom, sjajnim očima, krvlju koja toplo struji, crnom kosom, svežim obrazima, rumenim usnama,

belim zubima, čistim dahom, izazvaće uvek zavist u srcu nekog starog imperatora. A onda, on svako jutro ide da zaradi svoj hleb; i dok mu ruke zarađuju hleb, kičma mu dobija u ponosu, mozak mu se bogati idejama. Pošto svrši posao, vraća se neiskazano divnom zanosu, posmatranju vasiona, radostima; on živi sa nogama u nevoljama, u smetnjama, na kaldrmi, u trnju, ponekad u blatu, a s glavom u svetlosti. On je čvrst, vedar, blag, miran, pažljiv, ozbiljan, malim zadovoljan, blagonaklon; i on blagosilja Boga što mu je dao ova dva bogatstva koja nemaju mnogi bogataši, rad koji ga čini slobodnim i misao koja ga čini dostojnim.

Eto šta se zbilo s Marijusom. On se čak, otvoreno rečeno, malo previše zaneo razmišljanjima. Onoga dana kad je uspeo da zarađuje za život manje-više sigurno, on je na tome ostao, nalazeći da je dobro biti siromah i zakidajući od rada da bi to dao misli. To će reći da je provodio ponekad čitave dane u razmišljanju, zagnjuren i utonuo kao neki zanesenjak u neme slasti ushićenja i unutrašnjeg zračenja. On je ovako bio postavio problem svoga života: ulagati što je moguće manje materijalnog rada da bi ulagao što je moguće više neopipljivog rada; drugim rečima, dati nekoliko časova stvarnom životu, a baciti ostalo u beskonačnost. On nije primećivao, misleći da ni u čemu ne oskudeva, da tako shvaćen unutrašnji život postaje jedan oblik lenjosti; da se on zadovoljio time što savlađuje prve životne nužde i da se suviše rano odmara.

Bilo je očigledno da je za tu energičnu i plemenitu prirodu ovo stanje moglo biti samo prelazno, i da će se pri prvom sudaru sa neizbežnim zapletima koje donosi sudbina Marijus probuditi.

A dotle, mada je bio advokat i ma šta da je o tom mislio čiča Žilnorman, on nije nikog branio, on čak nije advokatisao. Sanjarenje ga je odvratilo od sudskih rasprava. Posećivati advokate, pratiti sudske pretrese, tražiti parnice, dosadno. Našto to? On nije video nikakva razloga da menja svoj posao. Ova prometna i nepoznata knjižara osigurala mu je najzad posao, posao bez mnogo rada, koji mu je, kao što smo objasnili, bio dovoljan.

Jedan od knjižara za koje je radio, g. Mažimel, mislim, ponudio mu je da ga uzme k sebi, da mu da dobar stan, određen posao i

hiljadu pet stotina franaka godišnje. Imati dobar stan! Hiljadu pet stotina franaka! Svakako, nije loše. Ali odreći se slobode! Biti nadničar! Neka vrsta razvrstanog književnika! U Marijusovoj misli, kad bi prihvatio, njegov bi položaj postao bolji i gori istovremeno, dobio bi u blagostanju, a izgubio u dostojanstvu; to bi bila promena potpune i lepe nužde u ružnu i smešnu oskudicu; nešto kao kad bi slepac postao ćorav. On odbi.

Marijus je živio usamljen. Iz svoje sklonosti da ostane iznad svega, a i zato što je bio suviše zaplašen, on nije odlučno ušao u družinu kojoj je predsedavao Anžolra. Ostali su dobri drugovi; bili su gotovi da se međusobno pomognu kad zatreba na sve moguće načine; ali ništa više. Marijus je imao dva prijatelja, jednog mladog, Kurferaka, i jednog starog, g. Mabefa. On je više naginjao starom. Pre svega, on mu je dugovao za revoluciju koja se u njemu izvršila. Dugovao mu je što je poznao i zavoleo svoga oca. *Skinuo mi je mrenu s očiju*, govorio je.

Doista, ovaj je tutor bio presudan. G. Mabef je ipak bio u ovoj prilici samo mirni i ravnodušni posrednik providenja. On je obasjao Marijusa slučajno i ne znajući, kao sveća koju neko unosi; on je bio sveća, a ne neko.

Što se tiče unutrašnje političke revolucije Marijusove, g. Mabef je bio potpuno nesposoban da je shvati, da je usvoji i da njom upravlja.

Pošto ćemo docnije opet naići na g. Mabefa, nije naodmet nekoliko reči o njemu.

IV

G. MABEF

Onoga dana kad je g. Mabef kazao Marijusu: *Ja cenim svačija politička mišljenja*, izrazio je pravo stanje svoga duha. Sva su mu politička mišljenja bila ravnodušna, i on je odobravao sve bez razlike da bi ga ostavili na miru, kao što su Grci zvali furije, „lepe, dobre, divne“, *Eumenide*. G. Mabefovo političko mišljenje bilo je da strašno voli biljke, a naročito knjige. Kao i svi drugi, i

on je imao svoj nastavak *ist*, bez koga niko onda nije mogao da živi, ali nije bio ni rojalist, ni bonapartist, ni šartist, ni orleanist, ni anarhist; on je bio bukinist.

On nije shvatao da se ljudi mogu mrzeti zbog takvih tričarija kao što su ustav, demokratija, legitimnost, monarhija, republika itd., kada na svetu postoje svakovrsne mahovine, trave i žbunasto drveće koji se mogu gledati i gomile knjiga formata folio ili čak „tridesetdvojine“ koje se mogu prelistavati. On nipošto nije hteo biti nekoristan; to što je imao knjiga nije ga sprečavalo da čita, to što je bio botaničar nije ga sprečavalo da bude baštovan. Kad je upoznao Pommersija, između pukovnika i njega bila je takva simpatija da ono što je pukovnik radio za cveće on je činio za voće. G. Mabef je uspeo da iz semenke proizvede kruške isto tako sočne kao senžermenske; iz jednog od njegovih ukrštanja nastala je, kako izgleda, oktobarska džendarika, danas čuvena, i ne manje mirisna nego letnja džendarika. Išao je na misu više od blagosti nego iz pobožnosti, a onda i zato što je, voleći ljudska lica, ali mrzeći njihovu graju, samo u crkvi nalazio ljude okupljene i ćutljive. Osećajući da čovek mora biti nešto u državi, on je izabrao poziv tutora. Uostalom, nikada nije uspeo da zavoli neku ženu toliko koliko kakav koren lale, a nijednog čoveka toliko koliko kakvu knjigu u Elzevirovom izdanju. Bio je odavno prešao šezdeset godina kad ga jednog dana neko zapita: „Zar se niste nikad ženili?“ – „Zaboravio sam“, rekao je. Kad bi mu se ponekad dogodilo – a kome se to ne događa? – da kaže: „O! Da sam bogat!“, nije to govorio merkajući neku lepu devojkicu, kao čiča Žilnorman, nego posmatrajući neku knjigu. Živeo je sam s jednom starom domaćicom. Patio je pomalo od kostobolje u rukama i, kad bi spavao, na njegovim starim prstima ukočenim od reumatizma zatezali su se nabori na čaršavima. Napisao je i objavio *Floru okoline Kotereca* sa slikama u boji, delo dosta cenjeno, čija je klišea imao i koje je on sam prodavao. Dva-tri puta na dan poneko bi zbog toga dolazio i zvonio na vratima njegove kuće, u Ulici Mezijer. To mu je donosilo nekih dve hiljade franaka godišnje. To je bilo gotovo sve njegovo imanje. Iako siromah, uspeo je bio, strpljenjem, lišavanjem i s vremenom,

da stvori raznovrsnu zbirku dragocenih retkosti. Nikad nije izlazio bez jedne knjige ispod miške, a često se vraćao sa po dve. Jedini ukras četiri sobe u prizemlju, koje su, s malom baštom, sačinjavale njegov stan, bili su uokvireni herbarijumi i crteži starih majstora. Sav bi se sledio kad bi video sablju ili pušku. Nikad se u životu nije približio topu, čak ni onima pred Invalidima. Imao je dosta dobar stomak, brata sveštenika, kosu sasvim belu, a više nije imao zuba ni u ustima ni u duhu, drhtao je celim telom, govorio pikarskim naglaskom, smejavao se kao dete, plašio se lako i imao izgled starog ovna. Uz to, nije imao drugog prijateljstva ni druge veze među živima osim sa jednim starim knjižarom kod kapije Sen Žak, koji se zvao Roajol. Njegov san je bio da odomaći u Francuskoj biljku od koje se dobija indigo.

I njegova služavka spadala je u vrstu bezazlenih. Dobra sirota starica bila je čedna. Sultan, njen mačak, koji je mogao da odmaučće Alegrijevo *Mizerere* u Sikstinskoj kapeli, ispunio bi njeno srce i bio dovoljan za svu onu strast koja je bila u njoj. Nijedan njen san nije dosezao do čoveka. Ona nikada nije mogla da ode dalje od mačka. Imala je, kao i on, brkove. Slavu je tražila u svojim kapama, uvek belim. Provodila je vreme nedeljom posle mise prebrajajući rublje u sanduku i raspoređujući po krevetu materijal za haljine koji je kupovala a nikad ga nije davala da se šije. Umela je da čita. G. Mabef joj je dao nadimak *strina Plutarh*.

G. Mabef je zavoleo Marijusa jer je Marijus, mlad i blag, zagrevavao njegovu starost ne strašeći njegovu bojažljivost. Mladost s blagošću ostavlja na starce utisak sunca bez vetra. Kad bi se Marijus zasitio vojničkom slavom, mirisom baruta, nastupanjima i odstupanjima, i svim onim čudesnim bitkama u kojima je njegov otac zadavao i primao tako silne udare sabljom, otišao bi g. Mabefu, a g. Mabef bi mu govorio o heroju među cvećem.

Oko 1830. njegov brat sveštenik je umro, i skoro odmah, kao kad se spusti noć, sav se vidik zamračio za g. Mabefa. Bankrotstvo jednog notara donelo je i njemu gubitak svote od deset hiljada franaka, a to je bilo sve što je imao i što je nasledio od brata. Julska revolucija izazvala je krizu u knjižarstvu. U mučna vremena, prva

stvar koja se ne prodaje to je neka *Flora*. *Floru* okoline *Katereca* odjednom prestadoše da kupuju. Čitave nedelje prodoše bez ijednog kupca. Ponekad bi g. Mabef uzdrhtao kad bi zazvonilo zvonce na vratima. „Gospodine“, govorila mu je tužno strina Plutarh, „to je vodonoša.“ Ukratko, jednog dana g. Mabef napusti Ulicu Mezijer, dade ostavku na dužnost tutora, odreče se Sen Silpisa, prodade jedan deo ne svojih knjiga, nego svojih slika – do čega mu je najmanje bilo stalo – i nastani se u jednoj kućici na Bulevaru Monparnas, gde je, uostalom, ostao samo tri meseca, iz dva razloga: prvo, prizemlje i bašta stajali su tri stotine franaka za kiriju; drugo, pošto je bio blizu strelišta Fatu, slušao je pucnjavu pištolja, što mu je bilo nesnosno.

On odnese svoju *Floru*, svoje klišee, herbarijume, lisnice i knjige i nastani se blizu Salpetrijere, u nekoj krovinjari u selu Osterlicu, gde je imao za pedeset talira godišnje tri sobe i ograđenu baštu s bunarom. Koristio se ovom seobom da proda sav svoj nameštaj. Onoga dana kada se uselio u novi stan, bio je vrlo veseo i sam je ukovao klince da bi obesio slike i herbarijume, kopao je onda u bašti, a uveče, videći da je strina Plutarh sumorna i zamišljena, udari je po ramenu i reče joj sa osmehom:

– Šta! Pa imamo indigo.

Dva su samo posetioca, knjižar sa kapije Sen Žak i Marijus, mogli da ga obiđu u njegovoj krovinjari u Osterlicu – bučno ime koje mu je, pravo da kažemo, bilo neprijatno.*

Uostalom, kao što smo već pomenuli, mozgovi zaneseni mudročću ili ludoščću ili, što se često dešava, i jednim i drugim u isti mah vrlo su lako prijemčivi za stvari koje se tiču života. Njihova sopstvena sudbina im je daleka. To usredsređivanje misli ima kao posledicu pasivnost koja bi, kad bi bila smišljena, ličila na filozofiju. Čovek opada, gubi se, vene, skljoka se čak, a to gotovo i ne primećuje. Istina, to se uvek završava buđenjem, ali poznim. A dotle, kao da je čovek neutralan u igri koja se igra između njegove sreće i njegove nesreće. U pitanju je on, a gleda partiju ravnodušno.

* Osterlic – francuski izgovor reči Austerlic, mesta čuvene Napoleono-ve pobede. (Prim. prev.)